

Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine Bağımlı Sıralı Cümlelerin Kapsam ve Sınırlılıkları

Emine TEMEL ALEMDAR*

Özet

Söz dizimi, sözcüklerin cümle içinde hangi kurallar çerçevesinde nasıl bir araya geldiğini inceleyen, cümle yapısını ve anlamını düzenleyen ayrıca cümle öğeleriyle sözcük grupları arasındaki ilişkileri ele alan bir dil bilgisi dalıdır. Türkçenin söz dizimi üzerine çalışmalar incelendiğinde cümlelerin tanımı, kapsamı, sınıflandırılması ve adlandırılması konusunda çok çeşitli görüşlerin öne sürüldüğü görülmektedir. Bu görüşler içinde özellikle sıralı cümlelerin birbirinden ayrı ölçütler temel alınarak tanımlandığı ve sınıflandırıldığı dikkati çekmektedir. Sıralı cümlelerin bağımlı ve bağımsız sıralı cümleler şeklinde iki alt başlıkta incelendiği çalışmalarda, bağımlı sıralı cümlelerin genellikle ortak yüklem, özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci gibi öğelerle kurulduğu ifade edilmektedir. Bu makalede öncelikle Türkçenin tarihî dönemleri ve Türkiye Türkçesinin söz dizimiyle ilgili -çoğunlukla geleneksel yaklaşıma dayanan- dil bilgisi kitaplarında yer alan sıralı cümlelerin değişen tanım ve adlandırmaları ele alınacaktır. Ardından “yüklemi ortak bağımlı sıralı cümle” olarak nitelendirilen yapılar, Türkçenin tarihî dönem metinleri ile söz dizimi alanında son yıllarda yapılmış tez çalışmaları üzerinden incelenecek ve bu yapıların bağımlı sıralı cümle kategorisine dâhil edilip edilmeyeceği tartışılarak bu cümle türlerinin yapısal, işlevsel ve anlamsal ölçütler açısından hangi başlıklar altında değerlendirilmesinin daha uygun olacağı konusunda bazı görüş ve öneriler sunulacaktır. Bu çalışmayla bağımlı sıralı cümlelerin kapsam ve

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, <https://ror.org/03a5qrr21>
emine.temel@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5575-8615>

sınırlılıklarının belirlenmesi ve Türk dilinin söz dizimi araştırmalarına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: söz dizimi, sıralı cümleler, bağımlı sıralı cümleler, cümle öğeleri

The Scope and Limitations of Dependent Coordinate Sentences from Old Turkish to Modern Turkish

Abstract

Syntax is a branch of grammar that examines how words combine within a sentence according to specific rules, organizes sentence structure and meaning, and analyzes the relationships between the parts of sentences and phrases. A variety of perspectives has been put forward in terms of definition, scope and classification of sentences on the syntax of Turkish. Among those perspectives, it is striking that coordinate sentences are defined and classified based on separate criteria. In studies that examine coordinate sentences under two main subcategories named as dependent and juxtaposed sentences, it is stated that dependent coordinate sentences are generally formed with units such as common predicate, subject, object, indirect object, adverbial clauses. This article first address the changing definitions and designations of coordinate sentences that are mentioned in grammar books -mostly based on traditional approaches- on the syntax of Turkish historical periods and Turkish of Türkiye. Then, structures described as “predicate-sharing dependent coordinate sentences” will be examined through historical Turkish texts and recent thesis studies in the field of syntax. It will be discussed whether these structures should be classified as dependent coordinate sentences or not. Furthermore, various different perspectives and suggestions will be presented regarding which headings would be more appropriate for evaluating these sentence types in terms of structural, functional, and semantic criteria. This research aims to determine the scope and limitations of dependent coordinate sentences and to contribute to the researches made on Turkish syntax.

Keywords: syntax, coordinate sentences, dependent coordinate sentences, parts of sentence

Türkçede söz dizimi, temel öge olan yüklem etrafında şekillenmektedir. Cümlenin çekirdek ögesi yüklemdir ve bu öge cümledeki diğer yargı veya durumları birbirine bağlamakta, metin içinde bir cümlenin sınırını bir sonrakinden ayırmaktadır. Bir cümle tek bir bağımsız cümleden oluşabileceği gibi birbirleriyle belirli ilişkiler içinde bulunan birden fazla cümleden de meydana

gelebilmektedir (Johanson, 2021, s. 932). Bu bağlamda karşımıza birbirinden farklı birleşik ve sıralı cümleler çıkmaktadır.

Adlandırma ve Sınıflandırma Bakımından Sıralı Cümleler

Türkçenin geleneksel söz dizimi çalışmalarında basit ya da yalın cümle konusunda nispeten bir görüş birliği bulunuyorken birleşik cümle türlerinin alt kategorileri ile (şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, ki'li birleşik cümle, girişik cümle vd.) sıralı ve bağlı cümlelerin adlandırılması, tanımlanması ve kapsamının belirlenmesinde farklılıklar dikkati çekmektedir. Bu bağlamda sıralı cümle yapılarında öne çıkan farklı adlandırmalar ve sınıflandırmalar ile bu görüşler arasındaki ayrı tanımlamaların ayrıntıları şu kaynaklarda bulunabilir: Gencan, 1971, s. 104-114, Hatiboğlu, 1972, s. 145-157, Hacıeminoğlu, 2008, s. 202-207, Özkan, Esin ve Tören, 2001, s. 585-593; Özkan ve Sevinçli, 2008, s. 159-180; Bilgegil, 2009, s. 75-98, Karaağaç, 2011, s. 237-243, Eraslan, 2012, s. 528-530, Özmen, 2013, s. 143-212, Altun, 2022, s. 12-16, Hunutlu, 2024, s. 237-260, Vardar, 2002, s. 198, Karahan, 2013, s. 85-95, Tekin, 2016, s. 192-196, Bodroglıgeti, 2001, s. 365-372.

Kuruluş Özellikleri Bakımından Bağımlı Sıralı Cümleler

Sıralı cümlelerle ilgili öne çıkan farklı görüşler; *kuruluş özellikleri*, *adlandırma* ve *çeşitleri* olmak üzere üç başlık etrafında toplanabilir (bk. Ejder, 2003, s. 50-57; Barak Yılmaz, 2008, s. 94-111; Kara, 2012, s. 2163-2171; Erenoğlu, 2013, s. 449-460). İncelenen çalışmalar doğrultusunda sıralı cümlelerin adlandırılması, kapsamı ve türlerine dair tarafımızca yapılan değerlendirmeler aşağıda sunulmuştur:

1. Sıralı cümleler, en az iki cümlenin yan yana gelmesi sonucunda oluşmaktadır. Eğer bu cümlelerin yüklemli fiilden meydana geliyorsa bu yapıların çekimli fiil niteliği taşıması gerekir. Öte yandan bitmemiş fiil (Korkmaz, 2009, s. 863) olarak da nitelendirilen “fiilimsi grupları”, tamamlanmış bir yargı (krş. Başkan 1988, s. 145), durum, olay, olgu vs. bildirmedikleri için cümle kurabilecek bir yapıya sahip değildirler. Bu yüzden cümlelerin yapısına ilişkin tanımlamalar yapılırken fiilimsi gruplarının cümle olarak değerlendirilmesi uygun olmayacaktır.
2. Sıralı cümlelerin herhangi bir bağlama edatıyla bağlanmadıklarından “bağlı cümle”, cümleler arasında “yardımcı cümle - temel cümle” ilişkisi bulunmadığı için de “birleşik cümle” kategorisinde değerlendirilmesi uygun değildir.
3. Sıralı cümleler arasında mutlaka bir anlam birlikteliği bulunmalıdır. Cümleler birbirine çoğunlukla “sıralılık” bazen de “karşılaştırma, sebep-sonuç, amaç-sonuç” gibi anlam ilişkileriyle bağlanırlar.

Genellikle bağlama edatlarıyla kurulan bu anlam ilişkileri sıralı cümleler yoluyla da oluşturulabilir fakat anlam ilişkilerinin türü, söz konusu cümlelerin yapısını ortaya koymada belirleyici bir rol üstlenmemektedir. Karahan'ın da (2000, s. 22) ifade ettiği üzere cümleler arasındaki anlam ilişkileri metin dil biliminin inceleme alanına girmektedir.

4. Sıralı cümleler genellikle virgül bazen de noktalı virgülle yan yana getirilir. Öte yandan tarihî dönem metinlerinin orijinal nüshalarında virgül veya diğer noktalama işaretlerinin kullanımına rastlanmaz. Türkiye Türkçesine yapılan aktarım çalışmalarında noktalama işaretlerinin kullanımı, cümle bağlamından yola çıkılarak araştırmacıların tasarrufu doğrultusunda gerçekleşir. Bu süreçte virgül, sadece cümleleri art arda sıralama işlevi yüklenir. Yan yana getirilen cümlelerin “sıralı cümle” şeklinde tavsif edilmesinde esas belirleyici ölçüt “anlam bütünlüğünün kurulmuş” olmasıdır.
5. Sıralı cümlelerde, ögelerin ortak kullanımıyla ilgili bir zorunluluk bulunmamaktadır. Eğer bir öge (yüklem hariç) ortak kullanılıyorsa bu cümleler “bağımlı sıralı”, öge ortaklığı bulunmuyorsa “bağımsız sıralı” şeklinde sınıflandırılmalıdır.

Bağımlı sıralı cümleler, birçok çalışmada (Karaağaç, 2011, s. 241; Özkan, Toker ve Aşçı, 2016, s.139; Böler, 2021, s. 239) genellikle ayırt edilmeksizin herhangi bir ögenin ortaklığıyla kurulan yapılar olarak tanımlanmakta ve özellikle özne ortaklığına vurgu yapılmaktadır. Ardından nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve nadiren de yüklem ortaklığına dayalı sıralı cümlelerden bahsedilmektedir. Bu makalede, sıralı cümle çeşitlerinden bağımlı sıralı cümlelerin kapsam ve sınırlılıkları, Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine kadar tespit edilen örnek cümleler ile Türkiye Türkçesinin söz dizimine dair son yıllarda yapılmış tez çalışmalarında yer alan örnek cümleler üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Tarihî dönem metinlerinden bağımlı sıralı cümle örnekleri seçilirken farklı ögelerin ortaklıklarıyla kurulan ve çeşitli özelliklere sahip cümle yapıları dikkate alınmıştır. Örnek cümleler üzerinden yapılacak incelemelerle aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır:

1. Bağımlı sıralı cümle yapıları, en çok hangi öge ortaklıkları üzerine kurulmaktadır?
2. Yüklemli ortak olan cümleler hangi şartlar altında bağımlı sıralı cümle kategorisinde değerlendirilebilir?

3. Yüklemleri ortak olup sadece bir kez kullanılan ve virgül veya noktalı virgülle ayrılan yapılar, bağımlı sıralı cümle olarak kabul edilebilir mi?

Türk dilinin tarihî dönemlerine ait eserler incelendiğinde karşımıza farklı bağımlı sıralı cümle yapısı çıkmaktadır. En az iki cümlelerin ortak öge veya ögelerle birlikte meydana getirdiği bu cümleler, müstakil olarak oluştuğu gibi aynı zamanda bağlı cümlelerin ana cümlesi, şartlı birleşik cümlelerin şart cümlesi, iç içe birleşik cümlelerin iç cümlesi veya bağımsız sıralı cümlelerin sıralı cümlesi şeklinde farklı cümle yapılarının bir unsuru olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Ayrıca sıralı cümleler kendi içinde de bağlı veya şartlı birleşik cümlelerden oluşabilmektedir.

Bağımlı sıralı cümlelerde ortak olarak kullanılan öğelere bakıldığında en çok *özne* ve *zarf tümleci* bazen *belirtili nesne*, *yer tamlayıcısı* nadiren de *yüklem*, *belirtisiz nesne* ve *cümle dışı unsurun yer aldığı* görülür. Özellikle cümleler arasındaki bağlantının özne ortaklığı üzerinden kurulduğu ve bu öge etrafında ise diğer öğelerin değişken kullanımlarının olduğu tespit edilmiştir. Bu ortak öğeler çoğu zaman sadece ilk cümlelerde yer alırlarken bazen de eylemin yapılış tarzını pekiştirmek, hareketin gerçekleşme şekline vurgu yapmak ve anlam karışıklığının önüne geçmek için özellikle *özne*, *zarf tümleci* ve *nesne* görevindeki sözcüklerin art arda gelen cümlelerde tekrarlandığı gözlemlenmektedir.

• *Köktürkçede Bağımlı Sıralı Cümle Örnekleri*

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “zarf tümleci” ve “özne” ortaklığıyla kurulan beş sıralı cümleden meydana gelmektedir. Zarf tümleci sadece ilk cümlede kullanılmaktadır:

Teñri yarlıkaduk üçün illig ilsiiretmış, kaganlığıg kagansıratmış; yağıg baz kılmış; tizligig sökürmüş, başlığıg yüküntürmüş. (KT D/15) “Tanrı buyurduğu için illiyi (devleti ve ülkesi olanı) ilsizleştirmiş, kağanlığı kağansızlaştırmış; düşmanı tâbi kılmış; dizliyi çöktürmüş, başlıyı eğdirmiş.” (Ercilasun, 2016, s. 517; Ergin, 2008, s. 12). (I)¹

Ortak öğeler:

1. Zarf tümleci: “Teñri yarlıkaduk üçün”
2. Özne: “o” (III. teklik kişi eki: Ø)

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla iç içe birleşik cümleden meydana gelmektedir. Bu yapının iç cümlesi ise “(iki) zarf tümleci” ve “özne” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden oluşmaktadır. Zarf tümleci sadece ilk cümlede yer

¹ Bazı cümlelerin sonunda yer alan bu numaralandırmalar, sonuç ve değerlendirme bölümündeki ilgili hükümlerin hangi cümlelere yönelik olduğu gösterilmek üzere örnek niteliğinde eklenmiştir.

alırken, özneye işaret eden I. teklik kişi eki her iki cümlede de kullanılmaktadır:

Az tiyin ne basınalım; tegelim tidim. (T II-B/4) “Az[ız] diye niçin yenilelim; saldıralım (hücum edelim)” dedim (Ercilasun, 2016, s. 616-617; Ergin, 2008, s. 76).

Ortak ögeler:

1. Zarf tümleci: (I) “az tiyin”, (II) “ne”
2. Özne: “ben” (I. teklik kişi eki: “-(I)m”)

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “belirtili nesne”, “(iki) zarf tümleci” ve “özne” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. İkinci zarf tümleci ile özneye işaret eden I. çokluk kişi eki her iki cümlede de yer alırken birinci zarf tümleci ile belirtili nesne sadece ilk cümlede kullanılmaktadır. İkinci zarf tümlecinin her iki cümlede tekrar edilmesi, eylemin yapılaş biçimine dikkat çekildiğini göstermektedir:

Keñü Tarbanka tegi Türk bodunug ança kontur[tu]muz, ança itdimiz. (BK D/18) “Kengü Tarban’a dek Türk milletini aynı şekilde yerleştirdik, aynı şekilde örgütledik.” (Ercilasun, 2016, s. 564-565; Ergin, 2008, s. 40).

Ortak ögeler:

1. Belirtili nesne: “Türk bodunug”
2. Zarf tümleci: (I) “Keñü Tarbanka tegi”, (II) ança / ança”
3. Özne: “biz” (I. çokluk kişi ekleri: “-muz / miz”)

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “(iki) zarf tümleci”, “yer tamlayıcısı” ve “özne” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. Zarf tümleci ve yer tamlayıcısı sadece ilk cümlede yer alırken özneye işaret eden II. teklik kişi eki iki cümlede de kullanılmaktadır:

Küregüñ igidmiş bilge kaganıñın, ermiş barmış edgü iline kentü yañıltıg, yablak kigürtüg. (KT D/23) “İsyankârlığın (yüzünden) (seni) beslemiş (olan) bilge kağanın ile kalkınmış ve müreffeh güzel ülkene kendin hata ettin, kötülük getirdin.” (Ercilasun, 2016, s. 520-521; Ergin, 2008, s. 16).

Ortak ögeler:

1. Zarf tümleci: (I) “küregüñ”, (II) “kentü”
2. Yer tamlayıcısı: “igidmiş bilge kaganıñın, ermiş barmış edgü iline”
3. Özne: “sen” (II. teklik kişi eki: “-g”)

• *Eski Uygur Türkçesinde Bağımlı Sıralı Cümle Örnekleri*

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “özne”, “(iki) zarf tümleci” ve “belirtili nesne” ortaklığıyla kurulan üç sıralı cümleden meydana gelmektedir. Özne, zarf tümleci ve belirtili nesne sadece ilk cümlede yer alırken özneye işaret eden I. çokluk kişi eki üç cümlede de kullanılmaktadır:

...*teñrim biz öñre yalañuñ ajuñta erken iligler begler atlığlar bolup kentü erkimizte ötrü vrñar señrem sanlığ señik edin tavarın basıñp kuntu-muz tartdıñız yaşuru baturu oğurladıñız* (Mayt. 70/56-61) “...Tanrım! Biz vaktiyle hayvanlar âleminde iken hükümdar, bey ve meşhurlardan olup kendi gücümüze dayanarak manastıra ait malı mülkü basıp yağma ettik, çektik, gizleyip çaldık.” (Tekin, 2019b, s. 132, 243).

Ortak ögeler:

1. Özne: “biz” (I. çokluk kişi ekleri: “-muz, -mız”)
2. Zarf tümleci: (I) “öñre yalañuñ ajuñta erken iligler begler atlığlar bolup” (II) “kentü erkimizte ötrü”
3. Belirtili nesne: “vrñar señrem sanlığ edin tavarın”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla şartlı birleşik cümleden meydana gelmektedir. Şartlı birleşik cümlelerin ana cümlesi ise “(iki) zarf tümleci” ve “özne” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden oluşmaktadır. Her iki öge sadece ilk cümlede kullanılmaktadır:

[azuça] ymä az täñinçäk(i)yä abita burhanıg ö[sär] sakınsar biz ymä ömiş sakınmış üdtä köñü[l] üküş saçılı täpräti. (AM 3/5-8) “Diğer taraftan da az şekilde Amitäbha Buddha’yı düşünsek hatırlasak da düşündüğümüz hatırladığımız zamanda düşüncemiz fazlasıyla dağıldı, saçıldı.” (Karaayak, 2021, s. 225).

Ortak ögeler:

1. Zarf tümleci: (I) “ömiş sakınmış üdtä”, (II) “üküş”
2. Özne: “köñül”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla iç içe birleşik cümleden meydana gelmektedir. Bu yapının iç cümlesi ise “zarf tümleci” ve “özne” ortaklığıyla kurulan üç sıralı cümleden oluşmaktadır. Sıralı cümlelerin ikinci ve üçüncü cümleleri de kendi içinde ayrıca şartlı birleşik cümleler şeklinde kurulmuştur. Sıralı cümlelerdeki ortak zarf tümleci ögesi, sadece ilk cümlede yer alırken özneye işaret eden I. çokluk kişi zamiri, üç cümlede de kullanılmaktadır:

Ƙamağın edgü ögli tiginke Ƙul[l]uƘ[k]a barır biz ölser birle ölür biz kelser birle kelir biz tip ötüğ birdiler. (PKP 71) “Hep birlikte İyi Niyetli Şehzade’ye

hizmet edeceğiz, öleceksek (hep birlikte) öleceğiz, döneceksek (hep birlikte) döneceğiz.” diye arz ettiler. (Tulum ve Azılı, 2015, s. 89).

Ortak ögeler:

1. Zarf tümleci: “kamağın”
2. Özne: “biz” (I. çokluk kişi zamiri: “biz”)

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla şartlı birleşik cümleden meydana gelmektedir. Şartlı birleşik cümlelerin ana cümlesi ise (I., II., III.) “özne” ve (I., II.) “yer tamlayıcısı” ortaklığıyla kurulan üç sıralı cümleden oluşmaktadır. Her iki öge de sadece ilk cümlede kullanılmaktadır:

*Bu yirtünçi yir suvdağı tınlıglar birük burkanlar körkin köri körü kırtulgu tınlıglar erse **Ƙuanşı im pısar ol tınlıglarƘa** burkanlar körkin körtgürür nomlayur kıtgarur.* (KİP 101-104) “Bu dünyadaki canlı varlıklar, burkanların yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlıklar iseler, Kuanşı im Pısar o canlı varlıklara, burkanlar kılığına girerek görünür, (dini) öğretir, (onları) kurtarır (Tekin, 2019a, s. 21).

Ortak ögeler:

- (I., II. ve III. cümle)
1. Özne: “Ƙuanşı im pısar”
(I. ve II. cümle)
 2. Yer tamlayıcısı: “ol tınlıglarƘa”

• *Karahanlı Türkçesinde Bağımlı Sıralı Cümle Örnekleri*

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla (I., II., III.) “özne”, “yer tamlayıcısı” ve (II., III.) “zarf tümleci” ortaklığıyla kurulan üç sıralı cümleden meydana gelmektedir. Her üç öge de sadece ilk cümlelerde kullanılmaktadır:

kökiş turna kökte ünün yanƘular

tizilmiş titir teg uçar yilkürer (KB 74) “Kökiş (ve) turnalar gökte sesleri yankılanır (yüksek sesle bağırır), dizilmiş dişi deve gibi uçar, kanat çıkar.” (Arat, 2007, s. 24; 1988, s. 17). (II)

Ortak ögeler:

- (I., II. ve III. cümle)
1. Özne: “kökiş turna”
 2. Yer tamlayıcısı: “kökte”
(II. ve III. cümle)
 3. Zarf tümleci: “tizilmiş titir teg”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “(iki) (eksiz) belirtili nesne”, “özne” ve “zarf tümleci” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. Tüm ögeler sadece ilk cümlede kullanılmaktadır:

kiçiglik tatığı yigitlik ereji

yitürdüm men emdi tutarda kürettim (KB 6526) “Ben şimdi gençlik zevkini, yiğitlik huzurunu kaybettim, (elimde) tutarken kaçırdım.” (Arat, 2007, s. 644; 1988, s. 468).

Ortak ögeler:

1. Belirtili nesne: (I) “kiçiglik tatığı”, (II) “yigitlik ereji”
2. Özne: “men” (I. teklik kişi eki: “-m”)
3. Zarf tümleci: “emdi”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “cümle dışı unsur” ve “özne” ortaklığıyla kurulan üç sıralı cümleden meydana gelmektedir. Cümle dışı unsur üç cümleye de hitap edecek şekilde sadece en başta ve bir kez kullanılmaktadır:

aya şek yolunda yiligli odun

kel ottın özün yul ölümün öje (AH I/11-12) “Ey şüphe yolunda koşan, uyan, gel, ölmeden önce kendini ateşten kurtar.” (Arat, 2006, s. 42, 82)

Ortak ögeler:

1. Cümle dışı unsur: “aya şek yolunda yiligli”
2. Özne: “sen” (Emir kipi / II. teklik kişi eki: “ Ø ”)

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “özne” ortaklığıyla kurulan dört sıralı cümleden meydana gelmektedir. Özne sadece ilk cümlede kullanılmaktadır:

kıydı bulut yağmurın

kerip tuta.r ak torı.n

kırka koğtı ol karın

akın akar enreşü.r (DLT 365/17-20) “Bulut yağmurunu döktü, ak ağnı havaya yaydı; karını dağa bıraktı, (oradan) sel (olup) inleyerek (şarıldayarak) akar. (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 365).

Ortak öge:

1. Özne: “bulut”

• Harezmi Türkçesinde Bağımlı Sıralı Cümle Örnekleri

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla *taqı* bağlama edatıyla kurulan bağımlı cümleden meydana gelmektedir. Bağımlı cümle ise (I., II., III.) “özne” ve (I., II.) “belirtili nesne” ortaklığıyla kurulan üç bağımlı sıralı cümle ile bir basit

cümleden oluşmaktadır. Belirtili nesne sadece ilk cümlede yer alırken özneye işaret eden I. teklik kişi eki üç cümlelerin yüklemine de kullanılmaktadır:

Yetti qat kökni kezdim, teferrüc qıldım andın 'arşke bardım taqı 'arşke teferrüc qıldım. (NF 318/1-2) “Yedi kat göğü gezdim, dolaştım sonra arşa vardım ve arşa seyir kıldım.” (Eckmann, 2014, s. 220). (III)

Ortak ögeler:

(I, II ve III. cümle)

1. Özne: “ben” (I. teklik kişi eki: “-m”)

(I. ve II. cümle)

2. Belirtili nesne: “yetti qat kökni”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla iç içe birleşik cümleden meydana gelmektedir. Bu yapının iç cümlesi ise (I., II., III.) “özne” ve (I., III.) “belirtili nesne” ortaklığına sahip üç bağımlı sıralı cümle ile bir basit cümleden (başını-zı alıp terk mundın kitin) oluşan bağımsız sıralı cümle şeklinde kurulmuştur. Belirtili nesne, birinci ve üçüncü cümlede tekrarlı olarak yer alırken özneye işaret eden I. teklik kişi eki üç sıralı cümlelerin yüklemine de kullanılmaktadır. Birinci cümledeki belirtili nesnenin üçüncü cümlede yeniden kullanılması, cümleler arasındaki anlam belirsizliğinin giderilmesine imkân tanımıştır:

Yana bularga aydı: sizlerni yarlıkadım etken günāhlarıñızını keçürdüm, sizlerni āzād kıldım, başınızı alıp terk mundın kitin, tedi. (KE 98v/21-99r/1) Yine bunlara söyledi: “Sizleri bağışladım, işlediğiniz günahlarınızı affettim, sizleri özgür kıldım, başınızı alıp hemen buradan gidin.” dedi (Ata, 2019, s. 184).

Ortak ögeler:

(I, II ve III. cümle)

1. Özne: “ben” (I. teklik kişi eki “-m”)

(I. ve III. cümle)

2. Belirtili nesne: “sizlerni”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla bağımsız sıralı cümleden meydana gelmektedir. Bu yapı da *taqı* bağlama edatıyla kurulan bir bağlı cümle ile bir basit cümleden (*munı keğ bile*) oluşmaktadır. Bağlı cümle ise kendi içinde “zarf tümleci” ortaklığındaki iki bağımlı sıralı cümle ve bir iç içe birleşik cümle şeklinde kurulmuştur. Zarf tümleci sadece ilk cümlede yer almaktadır:

kamer pāre boldı işāret bile

katıg taş ma keldi katında tile

taķı bilgil enşāri oğlanları

ölüp bāz tirildi munı keğ bile (MM 3b/34) “(Onun) işaretiyle ay iki parça oldu, sert taş da onun huzurunda dile geldi ve bil “Ensari çocukları ölüp yeniden dirildi”, bunu iyi bile.” (Toparlı ve Argunşah, 2008, s. 96, 158).

Ortak öge:

1. Zarf tümleci: “işāret bile”

Aşāğıdaki cümle, yapısı itibarıyla “belirtisiz nesne” ve “özne” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. Belirtisiz nesne art arda gelen cümlelerde tekrar edilerek eylemden etkilenen ögeye dikkat çekilmek istenmiştir. Özneye işāret eden III. çokluk kişi eki de iki cümlemin yüklemine yer almaktadır:

Yüz miñ kat[a] ölüm tilerler, ölüm bérmezler. (NS 20a/01-02) “Yüz bin kere ölüm dilerler, ölüm vermezler.” (Onur, 2023, s. 368, 451). (IV)

Ortak ögeler:

1. Belirtisiz nesne: “ölüm”

2. Özne: “onlar” (III. çokluk kişi eki “-ler”)

• *Kıpçak Türkçesinde Bağlı Sıralı Cümle Örnekleri*

Aşāğıdaki cümle, yapısı itibarıyla “(altı) zarf tümleci”, “belirtisiz nesne” ve “özne” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. Zarf tümleci ve belirtisiz nesne sadece ilk cümlede yer alırken özneye işāret eden III. çokluk kişi eki ise iki cümlemin yüklemine de kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra zarf tümleci görevindeki zarf-fiil gruplarının hepsinin yüklemi *ti-* fiilinden oluştuğu için bu öbekler çekimli fiil hâline getirildiğinde kendi içinde bir iç içe birleşik cümle yapısı ortaya çıkacaktır:

Yortkan yasağı tip çağdavul қaravul tip çalgı haқkı tip қара sanı қaldı yasağı tip қара қонаđı tip һuccet bahāne қılıp ne erse tilemesünler almasunlar. (HGY 15-18) “Yortkan yasağı (vergesi) deyip, artçı askerler, nöbetçi deyip, tırpan hakkı deyip hayvan sayısı kaldı yasağı deyip, hayvan ahırı deyip resmî izin belgesi bahane edip bir şey istemesinler, almasınlar.” (Özyetgin, 1996, s. 113, 143).

Ortak ögeler:

1. Zarf tümleci: (I) “Yortkan yasağı tip” (II) “çağdavul қaravul tip” (III) “çalgı haқkı tip” (IV) “қара sanı қaldı yasağı tip” (V) “қара қонаđı tip” (VI) “һuccet bahāne қılıp”

2. Belirtisiz nesne: “ne erse”

3. Özne: “onlar” (III. çokluk kişi eki “-lar”)

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “yer tamlayıcısı” ve “özne” ortaklığıyla kurulan dört sıralı cümleden meydana gelmektedir. Yer tamlayıcısı sadece ikinci cümlede yer alırken özneye işaret eden III. çokluk kişi eki dört cümlenin yüklemine de kullanılmaktadır:

Yügündiler, yalbardılar Yesusga, baş urdılar, tēyişdiler, altun, miron, ti-meam. (CC 12 /15-16) “Yere kapandılar (tapındılar), İsa’ya yalvardılar, dua ettiler (selamladılar), altın, buhur ve mür hediye ettiler.” (Argunşah ve Güner, 2015, s. 354).

Ortak ögeler:

1. Yer tamlayıcısı: “Yesusga”
2. Özne: “onlar” (III. çokluk kişi eki: “-IAr”)

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “cümle dışı unsur” ve “özne” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. Özne, kuruluşu itibarıyla “bağlama grubu+zamir” (*kimniş sözlegeni hem köñüldegi sagınçı / barça*) görünümündeyken anlam itibarıyla “belirtili ad tamlaması” (“kimin söylediği ve gönüldeki düşüncesinin hepsi”) kuruluşuna karşılık gelmektedir. Özneyi oluşturan unsurlardan *kimniş sözlegeni hem köñüldegi sagınçı* sadece birinci cümlede kullanılırken *barça* iki cümlede de tekrarlı kullanılarak özneye vurgu yapılmıştır. Cümle dışı unsur ise her iki cümleyi kapsayacak şekilde sadece en başta ve bir kez yer almaktadır:

Ave, kimniş sözlegeni

hem köñüldegi sagınçı

barça Tēñrilik us érür,

barça hakıl bilik turur (CC 27/48) “Selam, kimin söylediği ve gönüldeki düşüncesi(nin) hepsi ilahi akıldır, hepsi akıl idraktır.” (Argunşah ve Güner, 2015, s. 383). (V)

Ortak ögeler:

1. Cümle dışı unsur: “ave”
2. Özne: “kimniş sözlegeni hem köñüldegi sagınçı, barça / barça”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “zarf tümleci” ve “yer tamlayıcısı” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. Her iki öge de sadece ilk cümlede kullanılmaktadır:

bir yıl iskenderiyye şehrinde yağmur yağmadı kıttı kuraklık boldı (GT 86b/11-12) “Bir yıl İskenderiye şehrinde yağmur yağmadı, sert kuraklık oldu.” (Karamanlıoğlu, 1978, s. 85).

Ortak ögeler:

1. Zarf tümleci: “bir yıl”
2. Yer tamlayıcısı: “İskenderiyye şehrinde”

• *Eski Oğuz Türkçesinde Bağımlı Sıralı Cümle Örnekleri*

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “zarf tümleci” ve “özne” ortaklığıyla kurulan üç sıralı cümleden meydana gelmektedir. Zarf tümleci sadece ilk cümlede yer alırken özne ilk iki cümlede tekrarlanmış, üçüncüsünde ise kullanılmamıştır:

Bunu déyüp kıamusı düşdi yére

Hurd uşandı kıamusı oldı pere (YZ 11a/2) “Bunu söyleyince hepsi yere düştü, hepsi paramparça oldu, dağıldı.” (Taş, 2019, s. 152-153).

Ortak ögeler:

1. Zarf tümleci: “bunu déyüp”
2. Özne: “kıamusı / kıamusı”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “özne” ve “belirtili nesne” ortaklığıyla kurulan dört sıralı cümleden meydana gelmektedir. Sıralı cümlelerin birincisi kendi içinde iç içe birleşik cümleden (*oğlandır ne bilsün*) oluşmaktadır. Belirtili nesne iki, üç ve dördüncü cümlelerin ortak ögesi olup sadece ikinci cümlede kullanılmaktadır:

Oğlandır ne bilsün, geyiği kıovar-idi getirür-idi babasınıñ önünde siñirler-idi. (DK D22/3-5) “Oğlandır ne bilsin, geyiği kovardı, getirirdi, babasının önünde vurup yıkardı.” (Ergin, 2004, s. 85).

Ortak ögeler:

(I, II, III ve IV. cümle)

1. Özne: “o” (III. teklik kişi eki: “ Ø ”)

(II, III ve IV. cümle)

2. Belirtili nesne: “geyiği”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “belirtili nesne”, “yer tamlayıcısı”, “zarf tümleci” ve “özne” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. Yer tamlayıcısı ve zarf tümleci her iki cümlede tekrarlanıp bu öğelere özellikle vurgu yapılırken belirtili nesne sadece birinci ve özne ise sadece ikinci cümlede kullanılmaktadır:

Müşkilin hem kendüye şordı yine

Kendüye kendü haber virdi yine (GN 6907) “Güçlüklerini de kendisine sordu yine, kendisine kendisi haber verdi yine.” (Yavuz, 2000, II/1, s. 245).
(VI)

Ortak ögeler:

1. Belirtili nesne: “müskilin hem”
2. Yer tamlayıcısı: “kendüye / kendüye”
3. Zarf tümleci: “yine / yine”
4. Özne: “kendü”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “zarf tümleci” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. Zarf tümleci her iki cümlede tekrarlanarak eylemin gerçekleşme şekline dikkat çekilmiştir:

Cümle ‘âlem halkı andan dirilür

Cümle halkuñ rızkı andan virilür (GN 9707) “Âlemdeki bütün varlıklar onlar sayesinde hayat bulur, cümle halkın rızkı onlar sayesinde gönderilir.” (Yavuz, 2000, II/2, s. 783).

Ortak öge:

1. Zarf tümleci: “andan / andan”

• *Doğu Türkçesinde Bağımlı Sıralı Cümle Örnekleri*

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla (I., II., III.) “özne”, “(iki) zarf tümleci” ve (II., III.) “belirtili nesne” ortaklığıyla kurulan üç sıralı cümleden meydana gelmektedir. Özne ve zarf tümleci sadece birinci cümlede yer alırken belirtili nesne ikinci ve üçüncü cümlede tekrarlı olarak kullanılmaktadır:

Bizning beglär va yigitlär ham barıp tamām qış ba’zı qorğannı şulh bilä eliglädilär; ba’zını uruşup zor bilä aldılar; ba’zını ‘ayyârlıq va inçkâlik bilä oğurlap mutaşarrif boldılar. (BN 59b/21-23) “Bizim beyler ve askerler de gidip tüm kış bazı kaleleri barış (yolu) ile ele geçirdiler, bazılarını savaşarak güçlkle aldılar, bazılarını hile ile çalıp mülk sahibi oldular.” (Thackston, I, 1993, s. 121).

Ortak ögeler:

1. Özne: “bizning beglär va yigitlär ham”
2. Zarf tümleci: (I) “tamām qış”, (II) “barıp”
3. Belirtili nesne: “ba’zını / ba’zını”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla şartlı birleşik cümleden meydana gelmektedir. Şartlı birleşik cümlelerin yardımcı cümleleri de “zarf tümleci” ve “özne” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden oluşmaktadır. Zarf tümleci sa-

dece ilk cümlede yer alırken özneye işaret eden emir kipinin II. teklik kişi eki iki cümlenin yüklemine de kullanılmaktadır:

İr isey ir dik yüreğiy tişlegil

Kiçken irenlerniş işin işlegil (ME 90) “Erkek isen erkek gibi yüreğini ısır, geçmiş erenlerinin işini yap.” (Gözütok, 2008, s. 57).

Ortak ögeler:

1. Zarf tümleci: “ir dik”
2. Özne: “sen” (Emir Kipi / II. teklik kişi eki -pekiştirme fonksiyonu-: “-gil ”)

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “özne” ve “yer tamlayıcısı” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. Özne sadece birinci cümlede yer alırken yer tamlayıcısı iki cümlede tekrarlı olarak kullanılmaktadır:

İttifāk eyledi Tenbel hem aña

Şart sözini didi muhkem aña (ŞN 64b/1) “Tembel de ona katıldı, şart sözünü ona kesin bir şekilde bildirdi.” (Kocasavaş, 2003, s. 297).

Ortak ögeler:

1. Özne: “Tenbel hem”
2. Yer tamlayıcısı: “aña / aña”

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla *ki* bağlama edatıyla kurulan bağlı cümleden meydana gelmektedir. Bağlı cümle ise kendi içinde bir basit cümle ve “özne” ortaklığıyla kurulan iki bağımlı sıralı cümleden oluşmaktadır. Özne sadece ilk cümlede kullanılmaktadır:

Figān ki yār mēniş hāletimni bilmeydür

Mēni harāb körüp hīç rahm kılmaydur (SD G92/1) “Feryat (ediyorum) çünkü sevgili benim durumumu anlamıyor, beni harap edip (bana) hiç merhamet etmiyor.” (Aslan, 2009, s. 52).

Ortak öge:

1. Özne: “yār”

Yüklemleri Tekrarlanan Bağımlı Sıralı Cümle Örnekleri

• Köktürkçede Yüklemleri Tekrarlanan Sıralı Cümle Örnekleri

Köktürkçe dönemi eserlerinden *Orhun Âbideleri*’nde cümle yapıları incelendiğinde cümlelerin büyük bir kısmının basit cümlelerden meydana geldiği görülmektedir.

Aşağıdaki örnek, yapısı itibarıyla iç içe birleşik cümleden meydana gelmektedir. Bu yapının iç cümlesi ise “yüklem” ve “özne” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden oluşmaktadır. Bu sıralı cümleler de kendi içinde ayrı ayrı şartlı birleşik cümleler şeklinde kurulmuştur. Dolayısıyla aynı yüklem tek-rarlı olarak kullanıldığı iki ayrı şartlı birleşik cümle bir bağımlı sıralı cümleyi, bağımlı sıralı cümle de bir iç içe birleşik cümlelerin iç cümlesini meydana ge-tirmektedir:

Irak erser yablak ağı birür, yağuk erser edgü ağı birür tip ança boşgurur ermiş. (KT G/7) “Uzak ise (uzakta olanlara) kötü mal verir, yakın ise (yakında olanlara) iyi mal verir diye öğretirmiş.” (Ercilasun, 2016, s. 500-501; Ergin, 2008, s. 4). (VII)

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla (I., II., III.) “özne” ve (I., II.) “yüklem” ortaklığıyla kurulan üç sıralı cümleden meydana gelmektedir:

İlgerü kün togsık(k)a Bük ili kaganka tegi süleyü birmiş; kurıgaru Temir Kapıgka tegi süleyü birmiş; Tabgaç kaganla ilin törüsin alı birmiş. (BK D/7-8) “Doğuda güneşin doğduğu yerdeki Orman ülkesi (Kore) Kağanlığına dek ordu yürütmüş(ler); batıda Demirkapı’ya dek ordu yürütmüş(ler); Çin kağanı için (onların) ülkelerini devletlerini alıvermiş(ler).” (Ercilasun, 2016, s. 560-561; Ergin, 2008, s. 34).

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla aynı yüklem tek-rarıyla kurulan iki sı-ralı cümleden meydana gelmektedir:

Anta kisre inisi kagan bolmuş erinç, oğlıtı kagan bolmuş erinç. (KT D/4-5) “Ondan sonra küçük kardeşi kağan olmuş(tur), oğulları kağan olmuş(tur).” (Ercilasun, 2016, s. 508-509; Ergin, 2008, s. 8).

• *Eski Uygur Türkçesinde Yüklemli Tekrarlanan Sıralı Cümle Örnekleri*

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla aynı yüklem tek-rarıyla kurulan üç sı-ralı cümleden meydana gelmektedir:

Kuş oğl(ı) uça āzıtı, kiyik oğl(y)ügürü āzıtı, kişi oğl(y)orıyū āzıtı. (IB 15) “Kuş yavrusu uçup yolunu kaybetti, geyik yavrusu koşup yolunu kaybetti, insanoğ-lu yürüyüp yolunu kaybetti.” (Tekin, 2013, s. 20, 28).

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla iç içe birleşik cümleden meydana gel-mektedir. Bu yapının iç cümlesi ise aynı yüklem tek-rarıyla kurulan üç sıralı cümleden meydana gelmektedir:

Üküş atlıg ögrünçün yook; kobı atlıg korkınçün yook, uçruğlug kutun yook tir. (IB 36) “(Senden) çok atı olan (bir kişinin) sevinci yok; zayıf atı (atlısı) olan (bir kişinin) korkusu (da) yok, uçuşan bayraklarla kutlanacak (iyi bir) talihin yok, der.” (Tekin, 2013, s. 23, 31).

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla iç içe birleşik cümleden meydana gelmektedir. Bu yapının iç cümlesi ise “cümle dışı unsur” ve “yüklem” ortaklığıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir:

Kağı kan inçe tip yarlıkadı amrağ ögüküm yir t[e]ñri törümüşte berü bay y[i]me bar tok çığay y[i]me bar. (PKP 14) “Babası han şöyle buyurdu: “Sevgili yavrum, yer gök yaratıldığından beri zengin de var, yoksul da var.” (Tulum ve Azılı, 2015, s. 63).

• Karahanlı Türkçesinde Yüklemli Tekrarlanan Sıralı Cümle Örnekleri

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla bağımsız sıralı cümleden meydana gelmektedir. Bu cümlelerin bir ve ikincisi iç içe birleşik cümleyi oluştururken üçüncüsü kendi içinde şartlı birleşik cümle şeklinde kurulmuştur. İç içe birleşik cümlelerin iç cümlesini oluşturan iki sıralı cümlede ise aynı yüklemli tekrarlı kullanıldığı görülmektedir. Şartlı birleşik cümlelerin de yüklemli iç cümlelerin yüklemliyle aynıdır fakat şartlı birleşik cümle şekil itibarıyla iç içe birleşik cümlelerin temel cümle yüklemine bağlıdır ve bu cümleyle sıralılık ilişkisi kurmaktadır:

ayur sen kedim ton şerab aş kerek

telim mal öküş kul kara-baş kerek

eger yığıdın erse ‘umürlük tavar

burun başka borkni keğer baş kerek (AH XI/297-300) “Dersin ‘Giyecek, yiyecek gerek, çok mal çok kul köle gerek.’; eğer ömürlük mal topladıysan önce başa borkü giyecek baş gerek.” (Arat, 2006, s. 64).

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla aynı yüklemli tekrarıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. Ayrıca bu sıralı cümle kendi içinde iki şartlı birleşik cümleden oluşmaktadır:

ajun tutğuka er ukuş bilse ked

budun başğuka er bilig bilse ked (KB 224) “Dünyayı elde tutmak için insan akıllı olsa iyi(dir), milleti itaat altına almak için insan bilgili olsa iyi(dir).” (Arat, 2007, s. 38; 1988, s. 27).

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla aynı yüklemli tekrarıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir:

Künde irük yok, begde kıyık yok. (DLT 15-16) “Güneşte gedik yok, beyde (beyin sözünde) cayma yok.” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 33). (VIII)

• Harezmi Türkçesinde Yüklemli Tekrarlanan Sıralı Cümle Örnekleri

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla şartlı birleşik cümleden meydana gelmektedir. Şartlı birleşik cümlelerin şart cümlesi ise aynı yüklemli tekrarıyla

kurulan üç bağımlı sıralı cümle; ana cümlesi de üç bağımsız sıralı cümleden meydana gelmektedir. Öte yandan bağımlı sıralı cümleler de kendi içinde iç içe birleşik cümleler şekilde kurulmuşlardır:

eger mundın artuķ bileyin tēseñ

murād maķşuduñnı bulayın tēseñ

iđi zıkrın ayğıl açılğay saña

yaşıñ tiñmegey hıç küleyin tēseñ (MM 36) “Eğer “Bundan daha fazlasını bileyim desen, istek arzularımı bulayım (istek ve aruzlarına ulaşayım) desen, güleyim desen, gözyaşın hiç dinmesin; Allah sözünü söyle, (o zaman) sana açılacak.” (Toparlı ve Argunşah, 2008, s. 158).

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “yüklem”, “zarf tümleci” ve “yer tamlayıcısı” ortaklığıyla kurulan üç sıralı cümleden meydana gelmektedir. Bu cümlelerde “yüklem” dışında “zarf tümlecinin” de üç cümlede tekrarlı kullanıldığı görülmektedir. Yer tamlayıcısı ise sadece ilk cümlede yer almaktadır:

On miñ yıl tamuğda yılanlar birle kınarlar, on miñ yıl çayanlar birle kınarlar, on miñ yıl ot birle kınarlar. (NS 13a/9-10) “On bir yıl cehennemde yılanlar ile cezalandırılırlar, on bir yıl çayanlar ile cezalandırılırlar, on bir yıl ateş ile cezalandırılırlar.” (Onur, 2023, s. 355).

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla aynı yüklemlemin tekrarıyla kurulan beş sıralı cümleden meydana gelmektedir:

Cevāb: “Hasan ve Kātāde kavlinçe seksen yıl keçdi, Süleymān kavlinçe kırk yıl keçdi, Sa’īd bin Cübeyr kavlinçe otuz altı yıl keçdi, yana bir kavlinçe yegirmi eki yıl keçdi, Muḥammed bin İshāk kavlinçe on sekiz yıl keçdi. (KE 107r 15-17) “Cevap (verdi): “Hasan ve Katade sözüne göre seksen yıl geçti, Süleyman sözüne göre kırk yıl geçti, Said bin Cübeyr sözüne göre otuz yıl geçti yine bir söze göre yirmi iki yıl geçti, Muhammed bin İshak sözüne göre on sekiz yıl geçti.” (Ata, 2019, s. 196). (IX)

• *Kıpçak Türkçesinde Yüklemlemin Tekrarlanan Sıralı Cümle Örnekleri*

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla aynı yüklemlemin tekrarıyla kurulan üç sıralı cümleden meydana gelmektedir. Bu yapının ikinci cümlesi ise kendi içinde şartlı birleşik cümle şeklinde kurulmuştur:

Anda ilap asov yoh,

nēçe çağırsa eşitmeh yoh,

hergiz dağı kutılmak yoh. (CC 59a/8-12) “Orada ağlamanın faydası yok, ne kadar bağırsa işitmek yok, asla kurtuluş da yok.” (Argunşah ve Güner, 2015, s. 337).

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla şartlı birleşik cümleden meydana gelmektedir. Bu şartlı birleşik cümlenin ana cümlesi ise aynı yüklemlemlin tekrarıyla kurulan iki sıralı cümleden oluşmaktadır:

zulm ilin uzatsa sultān bolur mı bolmas

koy-larğa kırt hergiz çōbān bolur mı bolmas (GT 16b/11-12) “Zulüm elini uzatsa sultan olur mu olmaz, koyunlara kırt hiçbir zaman çoban olur mu olmaz.” (Karamanlıoğlu, 1978, s. 15).

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla “yüklem” ve “özne” ortaklığıyla kurulan dört sıralı cümleden meydana gelmektedir. Yüklemlemler dört farklı cümlede tekrarlanırken özneler de birinci ve üçüncü cümlelerde aynen kullanılmaktadır:

Kün altundan elçi kēliyir,

kōmiş bırgı tarta kēliyir,

ay altundan elçi kēliyir,

altun bırgı tarta kēliyir (CC 60a/8) “Güneş altından elçi geliyor, gümüş boru çalarak geliyor, ay altından elçi geliyor, altın boru çalarak geliyor.” (Argunşah ve Güner, 2015, s. 340).

• Eski Oğuz Türkçesinde Yüklemlemler Tekrarlanan Sıralı Cümle Örnekleri

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla aynı yüklemlemlin tekrarıyla kurulan dört sıralı cümleden meydana gelmektedir. Sadece yüklemlemlerin ilk ikisi bildirme durum ekli, üçüncü ve dördüncüsü ise eksiz kullanılmaktadır:

Dost bizimdür, ev bizimdür söz bizüm

Gözgüde şol gördüğümüz yüz bizüm (GN 4338) “Dost bizimdir, ev bizimdir, söz bizim, aynada şu gördüğümüz yüz bizim.” (Yavuz, 2000, I/2, s. 881).

Aşağıdaki cümle, yapısı itibarıyla aynı yüklemlemlin tekrarıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir. Ayrıca bu sıralı cümleler kendi içinde ayrı ayrı şartlı birleşik cümleler şeklinde kurulmuşlardır:

Ata adını yoritmayan hoyrad oğul ata bilinden ininçe inmese yig, ana rahmine düşünce togmasa yig. (DK D4/9-10) “Ata adını yürütmeyen hoyrat oğul ata(nın) belinden inince inmese daha iyi, ana rahmine düşünce doğmasa daha iyi.” (Ergin, 2004, s. 74).

Aşağıdaki cümle de yapısı itibarıyla aynı yüklemlemlin tekrarıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir.

Ol ikiniñ biri Yūnus'ı yudar

Biri Süleymān yüzüğün yudar (YZ 12a/8) “O ikisinden biri Yunus’u yutar, Biri Süleyman’ın yüzüğünü yutar.” (Taş, 2019, s. 156-157). (X)

• *Doğu Türkçesinde Yüklemli Tekrarlanan Sıralı Cümle Örnekleri*

Aşağıdaki cümleler, yapıları itibarıyla aynı yüklemli tekrarıyla kurulan iki sıralı cümleden meydana gelmektedir.

*hoş nime-dür 'ömr vefâsı **kanı***

*şâh u gedâ birle bekası **kanı*** (ME 487) “Hoş bir şey olan ömrün kâfi geldiği nerede, padişah ile yoksulun bâki kaldığı nerede?” (Gözütok, 2008, s. 104).

*Her miqdâr ki bu birining ol biri bile âmîziş ve güft ü güzârı **bar**, ol birining hem bu bir bile hemânçe tekellüm ü güftârı **bar**.* (ML T775b/7-8) “Aynı derecede, birinin öbürü ile geçimi, konuşması var, öbürünün diğeri ile sohbeti, alış-verişi var.” (Barutcu Özönder, 1996, s. 203).

*Mini bu şehirde **zâyi** ' **kulmağ***

*Şu 'le-i kağırda **zâyi** ' **kulmağ*** (ŞN 56a/11) “Beni bu şehirde yok etmeyin, kahir alevinde yok etmeyin.” (Kocasavaş, 2003, s. 263).

Değerlendirme

Yüklemli ortak olan cümlelerin bağımlı sıralı cümle olarak kabul edilebilmesi için bu yüklemli sıralı cümlelerin her birinde ayrı ayrı tekrar edilerek kullanılması gerekmektedir. Bağımlı sıralı cümlelerde özne, zarf tümleci, nesne ve yer tamlayıcısı görevindeki ortak sözcüklerin sadece bir kez kullanılması mümkün olup tekrarlı kullanılması şart olmamakla birlikte bu durum yüklem görevli sözcük veya sözcük gruplarında istisnai bir şekilde ilerlemektedir. Türk dilinin tarihî dönem metinlerinde tespit edilen ve yukarıda gösterilen örneklerle bakıldığında (bk. VII, VIII, IX, X) sıralı cümlelerin her birinde aynı yüklemli tekrarlandığı dikkati çekmektedir. Bu tür tekrarlar, öncelikle cümleler arasında yapısal olarak bağımlı sıralılık ilişkisi kurmakta ardından vurguyu özellikle belirli kavramlara yoğunlaştırmakta, yüklemli bildirdiği iş, oluş ve harekete dikkat çekmekte, anlam bütünlüğünü güçlendirmekte ve üslubun daha ritmik ve akıcı bir yapıya kavuşmasını sağlamaktadır. Böylece cümleler arasındaki ardışıklık hem “bağımlı” ilişki üzerine hem de ahenkli bir zemin üzerine kurulmuş olmaktadır.

Ardışık cümlelerde sözcük veya sözcük gruplarının tekrarlı kullanımı sadece yüklem ögesiyle sınırlı değil aynı zamanda diğer öğelerde de gözlemlenen bir durumdur. Sıralı cümlelerde özne, zarf tümleci, nesne veya yer tamlayıcısı gibi öğeler ortak kullanıldığında genellikle ilk cümlelerde yer almakta (bk. I, II, III) ve ardından gelen diğer cümlelerde bu öğelerin tekrar edilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır. İlk cümlelerde görülen bu ortak öğeler devamında gelen diğer cümlelerde de anlam ve fonksiyon açısından kapsayıcı bir rol üstlenmektedir. Bu öğelerin tekrarlanarak kullanılması ise (bk. IV, V, VI) özellikle vurgulanmak istenen bir öğeye dikkat çekilmek istendiğini göstermektedir.

Bu tekrarlar, anlatımda bir üslup özelliği olarak görülmektedir. Öte yandan ortak yüklemelerin ardışık cümlelerin her birinde tekrarlanması, dilsel bir tercih olmasının ötesinde bu cümleleri bağımlı sıralı cümle kategorisine dâhil eden temel bir yapısal özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan çoğu çalışmada (Özkan-Sevinçli, 2008, s. 169; Karahan, 2013, s. 91; Özkan, Toker, Aşçı, 2016, s. 139) yüklemelerin ortak olduğu ifade edilip bir kez kullanıldığı ardışık cümlelerin bağımlı sıralı cümle olarak kabul edildiğine dair yaygın bir görüş bulunmaktadır. Hâlbuki tek bir yüklem etrafında kurulan cümlelerin büyük bir kısmının sadece basit cümle olduğu görülmektedir. Türk dilinin tarihî dönemleriyle Türkiye Türkçesinin söz dizimi üzerine yapılmış çalışmalar incelendiğinde ortak yüklemle kurulduğu öne sürülen bağımlı sıralı cümlelere dair dikkat çeken bazı örnekler aşağıda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Aşağıdaki cümlenin yüklemi ad unsuru bağlama edatsız bağlama grubu olan birleşik fiil grubundan meydana gelmektedir. Öte yandan Küçük, bu cümleyi *tétik (bolayın) y(a)ruk bolayın* şeklinde yardımcı fiilleri ortak bağımlı sıralı cümle olarak tanımlanmaktadır. Hâlbuki *bol-* yardımcı fiili *tétik* ve *y(a)ruk* sözcükleriyle birlikte bir grup kurmuş ve birleşik fiil olarak yüklem görevini üstlenmiştir. Eğer *bol-* yardımcı fiili ayrı ayrı, *tétik bolayın, y(a)ruk bolayın* şeklinde yer almış dahi olsaydı her iki cümlenin yüklemi yine iki ayrı ad unsurunun *bol-* yardımcı fiiliyle kurduğu iki ayrı birleşik fiilden meydana gelmiş olacaktı. Böylece iki ayrı yükleme sahip ve sadece öznesi ortak bağımlı sıralı cümle oluşacaktı. Dolayısıyla yardımcı fiillerin ortak olması yüklemelerin de ortak olduğu ve aynı sözcükten oluştuğu anlamına gelmemektedir. Ortaklığı sadece yardımcı fiil üzerine kurulu bağımlı sıralı cümlelerin bu durumda sadece anlam ilişkisi üzerine kurulu bağımsız sıralı cümle şeklinde değerlendirilmesi gerekmektedir:

tétik y(a)ruk bolayın... tılanırmak edremke tükellig. (Küçük, 2021, s. 150) “Kabiliyetiyle tam olarak donanmış (ve) akılı olayım.”

Aşağıda sıralanan örnekler de tek bir yüklem etrafında kurulan basit cümlelerden meydana gelmektedir. Her örneğin üst satırında, cümle öğeleri kullanıldıkları sıraya göre gösterilmiştir:

Cümle Dışı Unsur / Özne / Zarf tümleci / Yüklem

Ammā / ğazaliyyāt ve kaşāyid dīvānı / meşhūrraq ve yahşırağ / vāki ‘bo-luptur. (Tikence, 2019, s. 118) “Ama gazeller ve kasideler divanı daha meşhur ve güzel meydana gelmiştir.”

Özne / Yüklem

Anıy ‘ilmi, biligi / yok turur. (Tikence, 2019, s. 118) “Onun ilmi, bilgisi yoktur.”

Yüklem / Belirtili Nesne

Küyüp turuptur-mén / ölülerini kopmaklığın dağı menü tirilikni “Ölülerin dirilişini ve ebedî hayatı bekliyorum.” (Ünsal, 2019, s. 268).

Özne / Belirtili Nesne / Belirtili Nesne / Belirtili Nesne / Yüklem

Sıtkı / çantayı /, valizi /, yağmurluğu / aldı ... (Yılmaz, 2023, s. 73).

Belirtili Nesne / Özne / Yüklem

Bunu da / hem Ahmet hem de herkes / bilirdi. (Demir, 2022, s. 68).

Özne / Yüklem

İş bulmak için otuz sene evvel İstanbul'a geldiğini, bir müddet satıcılık yaptığını, sonra birdenbire derviş olup her işi bıraktığını söyleyenler/ vardı. (Şahin, 2024, s. 397).

Her şeyi bu kadar ciddiye almak, bu kadar öfkelenmek / neden? (Ahmed, 2017, s. 925).

Örnekleri daha da çoğaltılabilecek olan ve söz konusu çalışmalarda bağımlı sıralı şeklinde tanımlanan bu tür cümleler görüldüğü üzere tek bir yüklemle kurulmuş basit cümlelerdir. Cümlelerin tamamında, tek bir yükleme sorulan her bir sorunun cevabı ayrı ayrı karşılık bulmaktadır. Verilen bu cevapların hepsi cümle içinde farklı birer öge olarak görev almaktadır. Ve bu cevaplar doğrultusunda ikinci bir yükleme hem şekil hem de anlam olarak ihtiyaç duyulmadığı görülmektedir. Eğer bu cümlelerde mevcut yüklem, cümle olarak nitelendirilen diğer söz öbeklerinin de yüklemi olduğu görüşü kabul edilerek ortak yüklemli sıralı cümle tanımlaması yapılıyorsa (ör. *Her şeyi bu kadar ciddiye almak [neden], bu kadar öfkelenmek neden?*) o zaman cümlelerin yapısına müdahale edilmiş, ögeler arasındaki anlam ilişkisi kesintiye uğramış ve en önemlisi sözcük gruplarını oluşturan unsurlar arasına girilerek gruplar dağıtılmış olur. Böylece sözcük grubu olan yapılardan, aralarına ayrıca birer yüklem yerleştirilmek suretiyle ayrı ayrı cümleler çıkartılmış olur.

Yüklemleri ortak olup bağımlı sıralı cümle şeklinde tanımlanan diğer örneklerde ise yapı itibarıyla daha farklı bir durum seyretmektedir. Özellikle Türkiye Türkçesinin edebî metinlerinde bu türden cümlelerle sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu biçimdeki yapılarda yüklemsiz cümleler genellikle diğer cümlelerin yüklemine ihtiyaç duymakta ve okuyucu tarafından zihni bir müdahaleyle bu cümlelere eklenmektedir ama görünüşte yüklem yer almamaktadır. Bu cümle kuruluşlarında dikkati çeken en önemli husus tek bir yüklem etrafında aynı görevdeki farklı sözcüklerin paralel bir şekilde sıralanmış olmasıdır. Yani eğer yüklem birinci cümlede kullanıldıysa o cümlede

öğeleri örneğin *belirtili nesne+yer tamlayıcısı+yüklem* şeklinde sıralanmışsa o yüklemden sonra gelen yüklemsiz cümle de *belirtili nesne+yer tamlayıcısı+...* (bk. XI) şeklinde kurulmaktadır. Böyle bir durumda ikinci cümlede, kendiliğinden yüklemün tamamlanması ihtiyacı hissedilmektedir. Bu yüklem de genellikle ilk cümlenin yüklemiyle aynı olmaktadır. Bunun yanı sıra tek bir yükleme sorulan sorulara verilen cevaplarla tek bir cümle kurulabilmekte ve yüklemsiz cümlenin öğeleri için de aynı soruların ikinci kez sorulmasına gerek duyulmaktadır. Bir yükleme aynı soruların ikinci kez sorulması demek aslında ikinci bir yüklemün de varlığına işaretir.

Acaba bu tür yapılarla yüklemi olmayan cümleler eksilteli cümle şeklinde tasarlanmış olabilir mi? Yani tek bir yüklem kullanılmış ve diğer cümlenin yüklemi özellikle söylenmemiş, eksik bırakılmış olabilir mi? Hem dilde tasaruf ilkesi gereği tekrarlanmak istenmemiş olabilir hem de üslup özelliği olarak tercih edilmiş bir anlatım şekli olabilir. O hâlde bu tarz cümle yapıları yüklemi ortak bağımlı sıralı cümle mi yoksa eğer başka bir ortak ögesi bulunmuyorsa bir basit bir de eksilteli cümlenin meydana getirdiği bağımsız sıralı cümle olarak değerlendirmek mi daha doğru olacaktır?

Taranmış çalışmalarda, bu şekilde kurulmuş cümlelerden dikkati çeken bazı örnekler aşağıda sıralanmıştır:

Yer Tamlayıcısı / Özne / Yüklem(,) Yer Tamlayıcısı / Özne / Ø

Közimdin / uyku / kitti (,)² cāndın / ārām (Sevinç, 2024, s. 562) “Gözüm-den uyku gitti, canımdan huzur.”

Zarf Tümlenci / Yüklem / Yer Tamlayıcısı / Belirtisiz Nesne (,) Yer Tamlayıcısı / Belirtisiz Nesne / Ø

Nidin / içrür / şaḡa / sūt (,) maḡa / ḡan (Şahin, 2024, s. 296) “Neden sana süt içirir bana kan.”

Belirtili Nesne / Yer Tamlayıcısı / Ø, Belirtili Nesne / Yer Tamlayıcısı / Yüklem

Uçmaḡnı / oḡ yanımda / tamuḡnı / sol yanımda / körer mén (Tikence, 2019, s. 118) “Cenneti sağ yanımda, cehennemini sol yanımda görürüm.” (XI)

Belirtisiz Nesne / Yer Tamlayıcısı / Yüklem / Özne; Özne / Yer Tamlayıcısı / Ø

Resimleri hâlâ manav dükkânlarına asılan rahmetli ve Olimpiyat madalyalı bir güreşçiye benziyordu Saim; karısı da / tombul ve sevimli bir fareye (benziyordu). (Düzövüt, 2023, s. 199).

² (,) : Parantez içinde belirtilen virgül işaretleri eğer örneğin orijinalinde bulunmuyorsa, iki ayrı cümlenin bitiş ve başlangıç yerini göstermek ve cümleleri birbirinden ayırmak amacıyla tarafımızca sonradan eklenmiştir.

Zarf Tümlenci / Yer Tamlayıcısı / Ø, Zarf Tümlenci / Yer Tamlayıcısı / Yüklem
Ğışın / daşa, yazın / yaşa / oturma. (Şuataman, 2022, s. 67) “Kışın taşa,
 yazın yaşa oturma.”

Özne / Yüklem, Özne / Ad Unsuru + Ø

Yolg'iz bola / yig'loq bo'lar, yolg'iz tuya / baqiroq. “Yalnız çocuk ağlak
 olur, yalnız deve bağırak.” (Altunsoy, 2022, s. 115).

Özne / Yer Tamlayıcısı / Yüklem, Özne / Yer Tamlayıcısı / Ø

Ben / felsefecilerden / *çalyordum*, Didem / başka senaristlerden / (*çalyor-
 du*). (Canarlan, 2021, s. 67). (XII)

Genellikle konuşma dilinde karşılaşılan ve bazı ögelerin eksiltili olarak söylenip dinleyici veya okuyucunun tamamlaması beklenen cümleler geleksel dil bilgisinde eksiltili / kesik cümle olarak adlandırılmaktadır (Korkmaz, 2007, s. 82; Karaağaç, 2011, s. 242; Sarıca, 2015, s. 113; Karaağaç, 2018, s. 366; Demir, 2019, s. 81-82, Altun, 2022, s. 15). Öte yandan yapısal tümce bilimi yaklaşımı, eksilti kavramını kullanmaktan kaçınır; anlamsal ölçütlere büyük ölçüde başvuramaz ve biçim bilim – tümce bilimi ayrımını ikincil düzeye iter. Bunun yerine, açık ve nesnel ölçütler çerçevesinde değerlendirmeler yapmayı hedefler; çözümlemelerini ise bireysel tümceler yerine, bağlamsal bütünceler üzerinden gerçekleştirmeye çalışır (Vardar, 2002, s. 199). Eksiltili cümlelerde kullanılmayan ögelerden biri de yüklemeldir. Öte yandan eksiltili yapıların da cümle olarak kabul edilebilmesi için bir yüklemimin olması gerekmektedir. Bu aşamada yüklemsiz eksiltili cümlelerde anlam bütünlüğü zihin düzleminde, derin yapıda sağlanmaktadır. Yüzeysel yapıdaki bu boşluk, öncesi ve sonrasında gelen cümlelerin şekil ve anlam ilişkisi doğrultusunda doldurulabilmektedir. Yukarıda verilen örnek cümlelerde de bu yönde bir kullanımın olduğu dikkati çekmektedir. Üstünova'nın (1998, s. 161-169) yapıları aynı olan cümlelerin birbirine paralel olarak sıralanması şeklinde açıkladığı ve “sentaktik paralelizm” olarak ifade ettiği bu üslup özelliğini örnek cümlelerde gözlemlemek mümkündür. Bu şekilde kurulmuş yapılarda, yüklemi olan cümlelerdeki öge kullanımı ile yüklemi eksiltilmiş olan cümlelerdeki öge kullanımı aynı sıralama ve işlevle düzenlenmektedir. Cümleler arasında dil bilgisel olarak oluşturulan bu simetri, eksiltili cümle yüklemelerinin biçim ve anlam olarak tamamlanmasını mümkün hâle getirmektedir. Genellikle aynı yüklemle tamamlanan bu eksiltili cümlelerin kimi zaman da yukarıda verilen sonuncu örnekte olduğu gibi (bk. XII) cümlelerdeki öznelerin değişmesinden kaynaklı olarak yüklemi farklı bir kişi ekiyle çekimlenmiş şekilde yer alabilmektedir. Zaten zihin, o yüklemi derin yapıda bunun bilincinde olarak uygun bir şablona yerleştirmektedir. Dolayısıyla bu şekilde kurulmuş cümlelerde yüklem tekrarından bahsetmek de mümkün değildir. Çünkü görünen yüzeyde

bir tane yüklem vardır. Bu bağlamda ortak yüklemle kurulan bağımlı sıralı cümlelere dayalı değerlendirmeler de hükümsüz kabul edilmelidir. O hâlde yüklemi düşürülmüş olan cümleleri eksiltili cümle olarak nitelendirmek ve bağımlı ve bağımsız sıralı cümle tanımlarını da bu doğrultuda yeniden yapmak daha doğru olacaktır.

Sonuç

Bu makalede, öncelikle Türk dilinin tarihî dönem metinleri bağımlı sıralı cümle kuruluşları bakımından incelenmiş, ortak ögelerin türleri ve kullanım şekilleri örnekler üzerinden ortaya konulmuştur. Ardından hem Türk dilinin tarihî dönemleri hem de Türkiye Türkçesi üzerine yapılan geleneksel söz dizimi çalışmaları, bağımlı sıralı cümlelerin işleniş yöntemleri açısından incelenmiş ve ortak yüklemle kurulan sıralı cümle yapıları şekil ve içerik olarak sunulmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda bağımlı sıralı cümlelerin kapsam ve sınırlılıkları hakkında aşağıdaki bazı değerlendirmelere ulaşılmıştır:

1. Bağımlı sıralı cümleler, mutlaka ortak bir öge (*zarf tümleci, yer tamlayıcısı, nesne* gibi) aracılığıyla birbirine bağlanmalıdır.
2. Bağımlı sıralı cümlelerde -yüklem dışında- ortak kullanılan ögelerin ardışık diğer cümlelerde mutlaka tekrarlanması gerekmemektedir. Bu ögelerin herhangi bir sıralı cümlede yer alması ve ardışık diğer cümlelerle de yapı ve anlam açısından bağlantılı olması yeterlidir.
3. Ortak yüklem üzerine kurulu bağımlı sıralı cümlelerden söz edebilmek için aynı yüklemle sıralı cümlelerin tamamında da gösterilmesi gerekmektedir. Hem şekil hem de anlam bakımından tek bir yüklemle kurulan ve sadece bir yargı, durum, olay, olgu vs. bildiren cümleler basit cümle olarak değerlendirilmelidir.
4. Özellikle Türkiye Türkçesi metinlerinde daha sık rastlanılan ve bağımlı sıralı cümle olarak kabul edilen bazı yapılarda, görünüşte tek bir yüklem bulunmasına rağmen derin yapıda görünmeyen bir yüklem daha vardır. Bu tür cümleler, öge dizilişi açısından paralellik gösteren en az iki ardışık cümleden meydana gelse de sadece bir yükleme sahipleridir. Dolayısıyla aynı yüklemle hem yüzeysel hem de derin yapıda yer alması, bu yapının yüklem ortaklığına dayalı bağımlı sıralı cümle şeklinde değerlendirilebileceği anlamına gelmemektedir. Eğer yüklemle dışında başka bir öge ortak kullanılıyorsa bu tür yapılar bağımlı sıralı cümle sayılabilir ancak yüklemle başka herhangi bir ortaklık söz konusu değilse bağımsız sıralı cümle olarak kabul edilmelidir. Bu bağımsız sıralı cümleler de kendi içinde basit ve eksiltili cümlelerden oluşmaktadır. Eksiltili cümlelerin yüklemleleri çoğu za-

man önceki ve sonraki cümlelerin yüklemleriyle aynı olmakla birlikte bazen öznelere değıştiği durumlarda farklı çekimlenmiş biçimlerde de karşımıza çıkabilmektedir.

5. Sonuç itibarıyla tek bir yüklem ile kurulmuş bağımlı sıralı cümleden bahsedebilmek için aynı yüklem tüm sıralı cümlelerde açıkça kullanılması gerekmektedir. Eğer yüklem bir cümlede yer alırken diğerinde eksilti olarak kullanılmışsa ve iki cümle arasında da ortak başka hiçbir öge bulunmuyorsa bu şekildeki yapıların bağımsız sıralı cümle olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

❖ Bağımlı Sıralı Cümle:

Her iki cümlede tekrarlanmış ortak bir yüklem bulunmaktadır:

Örnek: Öge (A) + Öge (B) + Yüklem (C); Öge (D) + Öge (F) + Yüklem (C)

❖ Bağımsız Sıralı Cümle:

Cümlelerden biri eksiltilidir ve başka hiçbir öge ortak değildir. Her iki cümlede paralel ögeler kullanılmaktadır:

Örnek: Öge (A) + Öge (B) + Yüklem (C); Öge (A) + Öge (B) + \emptyset

Etik Komite Onayı Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek Araştırma için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval Ethical committee approval is not required for this research.

Funding This research received no external funding.

Conflicts of Interest The author declares no conflicts of interest in this study.

Kısaltmalar

AH	Atebetü'l Hakayık
AM	Eski Uygurca Abitaki Metinleri
BK D	Bilge Kağan / Doğu Yüzü
BN	Babürname
CC	Codex Cumanicus
DK	Dede Korkut

DLT	Divânu Lugâti't-Türk
GN	Garib-nâme
GT	Gülistan Tercümesi
HGY	Hacı Giray Han Yarlığı
IB	İrk Bitig
KB	Kutadgu Bilig
KE	Kıssaşü'l-Enbiyâ
KİP	Kuanşı İm Pusar
KT D	Köl Tigin / Doğu Yüzü
KT G	Köl Tigin / Güney Yüzü
Mayt.	Maytrisimit
ME	Mahzenü'l-Esrâr
ML	Muḥâkemetü'l-Luġateyn
MM	Mu'inü'l-Mürîd
NF	Nehcü'l-Ferâdis
NS	Nasîtü's-Sâlihîn
PKP	Edgü Ögli Tigin Anyıg Ögli Tigin
SD	Sânîi ve Türkçe Divanı
ŞN	Şeybânî-Nâme
T II-B	Tunyukuk, İkinci Taş / Batı Yüzü
YZ	Yûsuf ve Zelîhâ

Kaynakça

- Ahmed, S. (2017). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" adlı romanı üzerinde söz dizimi incelemesi* (Tez No. 465644) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Altun, M. (2022). *Türkçede söz dizimi çözümlemeleri Türk romanından örneklerle*. Pegem Akademi.
- Altunsoy, S. (2022). *Özbek Türkçesindeki aile kavramı ile ilgili atasözlerinin anlam bilimi ve söz dizimi açısından incelenmesi* (Tez No. 748947) [Yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Arat, R. R. (1988). *Yusuf Has Hâcib: Kutadgu Bilig II (Tercüme)*. Türk Tarih Kurumu.
- Arat, R. R. (2006). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki: Atebetü'l Hakayık*. Türk Dil Kurumu.
- Arat, R. R. (2007). *Yusuf Has Hâcib: Kutadgu Bilig I (Metin)*. Türk Dil Kurumu.

- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. Kesit.
- Aslan, Ü. (2009). *Ubeydullah Han (Ö. 1539) şairi Sānī ve Türkçe divanı*. Palet.
- Ata, A. (2019). *Rabgūzī: Kıssaşü'l-Enbiyā (peygamber kıssaları) I (Giriş-metin-dizin)*. Türk Dil Kurumu.
- Barak Yılmaz, B. (2008). *Cümle bilgisi konusundaki terim, tanım ve tasnif farklılıklarının değerlendirilmesi* (Tez No. 219944) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Barutcu Özönder, F. S. (1996). *'Alī Şīr Nevāyī: Muḥākemetü'l-Luġateyn (İki dilin muhakemesi)*. Türk Dil Kurumu.
- Başkan, Ö. (1988). *Bildirişim insan dili ve ötesi*. Altın Kitaplar.
- Bilgegil, K. (2009). *Türkçe dilbilgisi*. Salkımsöğüt.
- Bodrogligeti, A. J. E. (2001). *A grammar of Chagatay*. Lincom.
- Böler, T. (2021). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. Kesit.
- Canarslan, D. (2021). *Yekta Kopan'ın "Sıradan Bir Gün" adlı romanının söz dizimi açısından incelenmesi* (Tez No. 669426) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Demir, A. (2022). *Ağrıdağı Efsanesi'nde söz dizimi* (Tez No. 763416) [Yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Demir, N. (2019). *Türkçe cümle bilgisi*. Altınordu.
- Düzövüt, H. (2023). *Orhan Pamuk'un "Kara Kitap" adlı eserinde söz dizimi* (Tez No. 804361) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Eckmann, J. (2014). *Maḥmūd bin 'Alī: Nehcū'l-Ferādīs uşmaḥlarnıñ açuq yolu (Cennetlerin açık yolu)*. Türk Dil Kurumu.
- Ejder, V. (2003). *Gramer kitaplarına göre Türkiye Türkçesi'ndeki cümle çeşitleri ve mukayeseleri* (Tez No. 146508) [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk kağanlığı ve Türk bengü taşları*. Dergâh.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud: Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)*. Türk Dil Kurumu.
- Erenoğlu, N. (2013). *Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin söz dizimi açısından karşılaştırılması* (Tez No. 357344) [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ergin, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı I*. Türk Dil Kurumu.
- Ergin, M. (2008). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi.
- Gencan, T. N. (1971). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu.
- Gözütok, A. (2008). *Haydar Tilbe: Mahzenü'l-Esrâr (Gramer-metin-dizin-tıpkı-basım)*. Fenomen.

- Hacıeminoğlu, N. (2008). *Karahanlı Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin sözdizimi*. Türk Dil Kurumu.
- Hunutlu, Ü. (2024). *Eski Türkçenin söz dizimi*. Akçağ.
- Johanson, L. (2021). *Turkic*. Cambridge University Press.
- Kara, S. (2012). Sıralı cümle üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, 7(4), 2163–2171.
- Karaağaç, G. (2011). *Türkçenin söz dizimi*. Kesit.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Karaayak, T. (2021). *Eski Uygurca Abitaki metinlerinin söz varlığı (Giriş-metin-aktarma-açıklamalar-dizin)*. Türk Dil Kurumu.
- Karahan, L. (2000). Yapı bakımından cümle sınıflandırılmaları üzerine. *Türk Dili*, 583, 16–23.
- Karahan, L. (2013). *Türkçede söz dizimi*. Akçağ.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1978). *Seyf-i Sarâyi: Gülistan tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-türki)*. Millî Eğitim.
- Kocasavaş, Y. (2003). *Muhammed Sâlih: Şeybânî-Nâme (Giriş-tıpkıbasım-metin-tercüme)*. Çantay.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu.
- Küçük, E. (2021). *Altun Yaruk Sekizinci Kitap'ın söz dizimi* (Tez No. 685605) [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Onur, S. (2023). *Harezmi Türkçesinin İdil boyundaki tarihî seyri ve Nasitü's-Sâlihîn (İnceleme-tenkitli metin-aktarım-dizin-tıpkıbasım)* (Tez No. 812182) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özkan, A., Toker, M. ve Aşçı, U. D. (2016). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. Palet.
- Özkan, M., Esin, O. ve Tören, H. (2001). *Yüksek öğretimde Türk dili yazılı ve sözlü anlatım 2*. Filiz.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2008). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. 3F.
- Özmen, M. (2013). *Türkçenin sözdizimi*. Karahan.
- Özyetgin, M. (1996). *Altun Ordu, Kırım ve Kazan Sahası ait yarlık ve bitiklerin dil ve üslûp incelemesi*. Türk Dil Kurumu.
- Sarıca, B. (2015). *Türkçe cümle bilgisi*. Anı.
- Sevinç, A. (2024). *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i üzerine söz dizimi incelemesi (1-2332)* (Tez No. 881172) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Şahin, B. (2024). *Kutb'un Hüsrev u Şirîn'i üzerine söz dizimi incelemesi (2333-4727)* (Tez No. 881173) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Şuataman, Ö. (2022). *Kars ili ağızları söz varlığı* (Tez No. 738699) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Taş, İ. (2019). *Şeyyād Hamza: Yūsuf ve Zelihā [Gramer-metin-çeviri-notlar-söz-lük-dizin-tıpkıbası]*. Türk Dil Kurumu.
- Tekin, Ş. (2019a). *Uygurca metinler I: Kuanşi İm Pular (Ses işiten ilah)*. Türk Dil Kurumu.
- Tekin, Ş. (2019b). *Uygurca metinler II: Maytrisimit burkancılarının mehdîsi Mait-reya ile buluşma uygurca iptidâi bir dram*. Türk Dil Kurumu.
- Tekin, T. (2013). *İrk Bitig*. Türk Dil Kurumu.
- Tekin, T. (2016). *Orhun Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu.
- Thackston, W. M. Jr. (1993). *Zahiruddin Muhammad Babur Mirza: Baburnama part one: Fergana and Transoxiana, Chaghatay Turkish text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian translation* (Ş. Tekin ve G. A. Tekin, Ed.) [Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları]. Harvard University.
- Tikence, S. B. (2019). *Çağatay Türkçesinde söz dizimi (Uygur harfleriyle yazılmış Çağatayca Seyfü'l-Mülûk hikâyesi, Mecâlisü'n-Nefâyis ve Tezkier-i Evliyâ'nın Çağatay Türkçesi çevirisi örneğinde)* (Tez No. 581292) [Yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Toparlı, R. ve Argunşah, M. (2008). *Mu'înü'l-Mürîd*. Türk Dil Kurumu.
- Tulum, M. M. ve Azılı, K. (2015). *Eski Uygurca edgü ögli tigin anyıg ögli tigin (İyi niyetli şehzade – kötü niyetli şehzade): Burkancı seyirlik eser*. Doğu Kütüphanesi.
- Ünsal, Ü. (2019). *Codex Cumanicus'un söz dizimi* (Tez No. 552268) [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Üstünova, K. (1998). Dede Korkut destanları ve sentaktik paralelizimde eksiltili yapıların rolü. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 46(1), 161-169.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual Yabancı Dil.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa: Garib-nâme (Tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma)* (Cilt I/2, II/1, II/2). Türk Dil Kurumu.
- Yılmaz, Ö. (2023). *Mustafa Kutlu'nun "İyiler Ölmez" adlı eserinin söz dizimi açısından incelenmesi* (Tez No. 777238) [Yüksek lisans tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Extended Summary

Structures that express a feeling, thought, event, or action in the form of a judgment and contain at least one conjugated verb or a noun with a predicative suffix are referred to as sentences in Turkish language. They are generally classified in four categories which are named simple, compound, bound and coordinate sentences based on their structures. It becomes evident that various sentence structures have been employed when analyzing both verse and prose texts from the historical periods of the Turkish language to modern Turkish. While simple and compound sentences were predominantly used in the Old Turkic period, the Middle Turkic period saw an increasing prevalence of compound-bound and complex sentences. It can be possibly stated that sentence diversity varies depending on the type of text, the language used, and the stylistic features.

It draws the attention that a wide range of perspectives on the definition, scope, naming, and classification of sentence types are revealed when the independent grammar books, articles, and theses on Turkish syntax are considered. Among these varying perspectives, evaluations regarding coordinate sentences stand out. This study first provides a detailed discussion of different views on the structural characteristics, naming, and classification of coordinate sentences. Subsequently, dependent compound sentences identified in historical Turkish texts are analyzed based on their usage patterns. Furthermore, examples of dependent compound sentences found in studies on the syntax of modern Turkish are reevaluated in terms of their structure, and the question of whether they should be classified as dependent compound sentences is examined.

For a sentence to be classified as a coordinate sentence, at least two sentences must be arranged sequentially with a semantic relationship. In order for a sentence to be defined as a dependent coordinate sentence, there must be at least one shared sentence element between the consecutive sentences. In dependent coordinate sentences, the most commonly shared elements are *subjects* and *adverbial phrases*, while *direct objects*, *locative complements*, *predicates*, and *indefinite objects* are shared less frequently. Shared elements—except for the predicate—are typically present in the first sentence and omitted in subsequent sentences, though they may occasionally be repeated in all clauses. These repeated expressions reinforce meaning in various ways and add a rhythmic quality to the style.

On the other hand, in coordinate sentences based on sharing a predicate, the same predicate must be repeated. A large portion of sentences structured around a single predicate contain only one judgment and consist of simple sentences. In order to classify sentences as dependent coordinate sentences with a shared predicate, these predicates must be repeatedly used in successive clauses.

In most studies on Turkish syntax, a study of the examples listed under the category of dependent coordinate sentences with a shared predicate reveals that a significant portion of these sentences are, in fact, happen to be merely simple sentences:

Object / Predicate

Anıñ 'ilmi, biligi / yok turur. (Tikence, 2019, p. 118) “He has no knowledge or wisdom.”

In other examples in which sentences are classified as dependent coordinate sentences with a shared predicate, it is again observed that there is only a single predicate but this time there is also a successive clause demonstrating a compound sentence relationship. Yet, this successive clause consists of an elliptical sentence in which the predicate has been omitted. Such compound sentences exhibit syntactic parallelism, characterized by the parallel usage of sentence elements with the same structure. In elliptical sentences, the omitted predicate is often identical to that of the preceding or following sentence, existing only in the deep structure and mentally completed by the reader. Therefore, if there is no other shared element, defining such structures as dependent coordinate sentences based solely on a shared predicate would be inaccurate. It would be more appropriate to classify these sentences as independent coordinate sentences, formed by the semantic connection between a simple sentence and an elliptical sentence. However, if a different element is shared between the clauses, then they may be classified as dependent coordinate sentences. If none is shared apart from a semantic connection in between and parallel element usage, then these structures should be more accurately defined as independent coordinate sentences:

Adverbial Clause / Locative Complement / Ø, Adverbial Clause / Locative Complement / Predicament

Ğışın / daşa, yazın / yaşa / oturma. (Şuataman, 2022, p. 67).

